

MARTA KRÓL

CEREMONIAŁ PRZYJĘCIA POSELSTWA STANISŁAWA BIENIEWSKIEGO NA DWORZE MOSKIEWSKIM W 1667 ROKU

Najważniejsze wydarzenia dyplomatyczne na dworze carskim w okresie nowożytnym planowano skrupulatnie w każdym szczególe. Dbano, by ceremoniał odzwierciedlał rangę wizyty oraz aktualne stosunki pomiędzy gospodarzem a gościem. Z wyprzedzeniem delegaci i urzędnicy byli instruowani o przebiegu audyencji. Określano dokładnie miejsce, formę powitania, wybór trasy posłów od wjazdu do miasta po przybycie ich do pałacu, strój cara, dekorację komnat, a nawet dobór publiczności. Ceremonia przemyślana w najdrobniejszym szczególe miała pokazać przybyłym obcokrajowcom dobrobyt kraju, jego bogactwo i wielkość przy zachowaniu tradycji władzy carskiej, a także protokołu dyplomatycznego. Jej oprawa i przebieg zależały od stosunków pomiędzy narodami. Zmienność wyglądu legacji widoczna jest w zmieniających się relacjach XVII-wiecznego Państwa Moskiewskiego z Rzeczypospolitą Obojga Narodów.

XVII wiek należał do niezwykle barwnego okresu w historii kontaktów między Rzeczypospolitą a Moskwą. Na przestrzeni tych zaledwie 100 lat następowały czasy pokoju i względnej przyjaźni przeplatane konfliktami militarnymi, których szala zwycięstw przechodziła na różne strony. W pierwszej połowie stulecia można zauważyć, iż fortuna sprzyjała znacząco Rzeczypospolitej, przynosząc tym samym klęski wschodniemu sąsiadowi. Większe oraz mniejsze potyczki, częste zmiany na tronie carskim doprowadziły do osłabienia Państwa Moskiewskiego. Jedną

Dr MARTA KRÓL – absolwentka historii sztuki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; martagatakrol@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1939-5781>

Artykuły w czasopiśmie są dostępne na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-ND 4.0)

---

z takich sytuacji było między innymi pojawienie się na horyzoncie „obcego” władcy państwa carów w osobie królewicza Władysława i zdobycie Kremla przez wojska Rzeczypospolitej, co spowodowało wrogie nastawienie Rosjan i chęć rewanżu. W drugiej połowie 1640 roku car Aleksiej Michajłowicz aktywnie angażował się w politykę zagraniczną, doprowadził między innymi do zmian w protokole dyplomatycznym. Spowodowane to było przede wszystkim chęcią kontynuacji dialogu już z królem Rzeczypospolitej Władysławem IV (1632-1638). Głównym tematem był już iskrzący coraz bardziej konflikt z Krymem i budzące się napięcie pomiędzy Moskwą, Rzeczypospolitą a Imperium Osmańskim.

Wojna pomiędzy Turcją a Wenecją, potyczki na terytorium Ukrainy, niepowodzenia w czasie legacji coraz bardziej pogarszały relacje pomiędzy narodami. Konflikt z Kozakami stał się kolejnym, wręcz idealnym pretekstem do najazdu na tereny Rzeczypospolitej przez wojska Państwa Moskiewskiego, co przechyliło szalę zwycięstw na stronę wschodniego sąsiada. Nowy konflikt militarny trwał z przerwami od 1654 roku aż do 1667, co przyniosło zmiany na mapie wschodniej Europy. Utrata Smoleńska i powtarzające się klęski osłabiały morale żołnierzy. Jeńców, w tym szlachtę, mieszczan, artystów czy chłopów wywożono daleko w głąb barbarzyńskiej Rosji, czyniąc z nich służbę dla rodzin bojarów. Krwawe starcia pomiędzy wojskami Rzeczypospolitej a państwem carskim zakończył traktat pokojowy podpisany 30 stycznia 1667 roku w Andruszowie („Poselstwo” 337-339).

Zwycięzcą tego starcia była niezaprzeczalnie Moskwa, która na mocy ugody przejęła ziemię smoleńską, czernihowską, siewierską, część ziem województwa witebskiego oraz – co ważne – na czas określony (do 1669 roku) przypadł carom Kijów. Prócz tego Rosjanie otrzymali wspaniałe dary. Poselstwo zostało wysłane w celu zaprzysiężenia traktatu przez cara (Wójcik, *Między traktatem* 70-73). W instrukcji, którą otrzymali posłowie – wśród nich należy wymienić wojewodę czernichowskiego Stanisława Kazimierza Bieniewskiego, referendarza i pisarza z Wielkiego Księstwa Litewskiego Cypriana Pawła Brzostowskiego oraz sekretarza królewskiego Władysława Szmelinga – wskazano dokładnie, iż na legatów nałożono trudne zadanie wynegocjowania uwolnienia ludności cywilnej na mocy ustaleń z zawartego traktatu. Car nie wywiązał się jednak ze wszystkich ustaleń¹. Natomiast ustanowiono nowe granice dzielące Rzeczypospolitą i Państwo Moskiewskie. Na mocy ustaleń Ukraina została podzielona na lewobrzeżną, która przypadła Rosji, oraz prawobrzeżną, wchodzącą w skład Rzeczypospolitej. Rozejm zatrzymał przy państwie carów Smoleńsk i na określony czas – jak wspomniano – Kijów, który już nigdy nie powrócił do Rzeczypospolitej. Najistotniejszą jednak częścią jest podpisana pomoc militarna cara w przypadku wojny z Państwem Osmańskim. Na mocy tego sojuszu

¹ Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie, sygn. TN 1592, nr 20, k. 253 i n.

Rzeczpospolita zrezygnowała z utraconych ziem, które przypadły Rosji. Wobec takiego bolesnego rezultatu Rzeczpospolita musiała się ugiąć, gdyż przebieg konfliktu pokazał, iż nie była ona w stanie stanąć przeciwko wielkiemu mocarstwu, a jedna kampania wojenna to zbyt mało, aby choć przez moment pomyśleć o zwycięstwie. Dłuższe starcie nie wchodziło w grę z przyczyn zbyt małych sił militarnych oraz środków finansowych. Od tego momentu Rosja rozpoczęła budowę imperium kosztem Rzeczypospolitej (Wójcik, *Traktat andruszowski* 30).

Według zachowanych wspomnień i zapisów dyplomatów czy diariuszy, możliwe jest prześledzenie drogi legacji posłów z terenów Rzeczypospolitej, aż na dwór państwa carów. Uciążliwe, drogie wyjazdy zazwyczaj wiązały się z wielomiesięcznymi niebezpiecznymi podróżami. Śnieg, deszcz, upalne słońce, nierówne drogi, ciemne lasy to tylko niektóre z utrudnień, jakie czyhały na podróżników, którym zazwyczaj towarzyszył ogromny orszak. Początek drogi posłów Rzeczypospolitej na terytorium wschodniego sąsiada rozpoczynał się u granic państwa carów, stanowiąc tym samym pierwszy z aktów spektaklu, jakim był ceremoniał przyjęcia legatów. Wśród miejscowości będących pierwszym przystankiem wymienia się głównie Archangielsk, Nowogród, Astrachań, Smoleńsk bądź pojawiające się w relacjach z 1667 roku Wiaźmie. Po przybyciu na granicę posłowie byli zobowiązani powiadomić o swoim przybyciu gubernatora najbliższego z miast (Geys 10-11). Moment spotkania zależał od znaczenia samej wizyty, jak również decydująca była ranga przybyłych dyplomatów.

Każdy z aktów powitania był starannie przygotowany, jeśli chodzi o stwierdzenie, kto, kiedy i gdzie oraz w jaki sposób ma przywitać posłów. W Rosji odpowiedzialni za to byli urzędnicy Poselskiego Prikazu. Przygotowali oni dokładnie scenariusz wydarzeń i powitań, czyli jakich słów powinni użyć, aby nie naruszyć nawet w najmniejszym stopniu honoru zarówno cara, jak i przybyłych gości. Wszyscy z członków tego wydarzenia, którzy przybyli do legatów, byli w bogatych strojach, z ozdobnie udekorowanymi końmi i powozami. Najczęściej zakładali złote brokatowe kaftany i jedwabie, a konie, wypożyczone ze stajni carskiej, przykrywano wzorzystymi kapami, zaś oporzędzenia obsypywano drogocennymi kamieniami (Rogozhin 286). Wśród przybyłych urzędników byli bojarzy oraz przedstawiciele pochodzący z bogatej szlachty. Stanowili oni stale towarzyszącą posłom eskortę do samej Moskwy. W czasie wędrówki ich zadaniem była przede wszystkim opieka nad legatami, ich kwaterami na terytoriach miast oraz zadbanie o wyżywienie posłów i towarzyszącej im świty. W każdym z miast w których się zatrzymywali dyplomaci, byli przyjmowani przez gospodarzy w niezwykle uroczysty sposób. Podejmowano ich różnymi winami, miodami pitnymi oraz wykwintnymi daniami, a także zapewniano zaopatrzeniowe dla orszaku, aż do następnego postoju (Geys 12). O każdym wydarzeniu, przystanku orszaku, samopoczuciu posłów stale informowano

pałac, gdyż od postępu podróży zależało wyznaczenie dokładnego dnia audyencji na Kremlu. Po przybyciu na granicę Moskwy, około siedmiu mil od miasta, czekało na odpowiednie instrukcje co do samego wjazdu (Olearius 41-44). Gdy orszak oczekiwał na wkroczenie do Moskwy, na miejscu wszystko było przygotowywane na powitanie gości. Specjalnie wybierano konie dla posłów oraz przyozdabiano je drogocennymi siodłami i oporządzeniami, dostosowywano dwór poselski, przygotowywano zapasy, by niczego nie zabrakło, w tym drewno opałowe i odpowiednią ilość paszy dla koni. Każda z tych czynności była skrupulatnie wyznaczona wcześniej przez urzędników wymienionego prikazu.

Sam wjazd na teren Moskwy należał do najbardziej barwnej części ceremonii, miał na celu wywołać odpowiednio duże wrażenie na zagranicznych legatach. Bogato zdobione konie, łucznicy, strzelcy, dworzanie moskiewscy, stolnicy, diacy, dostojnicy oraz kupcy występowali w paradnych strojach. Na ulicach tłoczyli się mieszkańcy, którzy mieli swoją ilością zadziwić oraz teatralnie odprowadzić posłów do zakwaterowania, a w dniu audyencji do pałacu, gdzie czekała na nich kolejna ceremonia powitania gości już na terenie Kremla.

W czasie poselstwa w 1667 roku posłowie przyjęci zostali w najbardziej reprezentacyjnej komnacie pałacu, jaką była od końca XVI wieku Granowita Pałata². Po przybyciu do pałacu posłowie byli przyjęci w imieniu samego cara. U drzwi do komnaty powitali ich dodatkowo diakowie oraz bojarzy wygłaszający dokładnie do tej sytuacji przygotowane mowy powitalne, po czym wracali na swoje wyznaczone z góry miejsce. Na audyencję do samego hospodara przybywano bez broni, nawet w momencie konfliktu. Wchodząc do sali legaci mieli również zdejmować nakrycia głowy. Ewenementem było poselstwo z 1667 roku Rzeczypospolitej do Aleksieja Michajłowicza. Posłowie nie zgodzili się na zdjęcie czapek przed wejściem do Granowitoj Pałaty, w której już car przebywał, jednak za zgodą samego Aleksieja Michajłowicza pozostali w nakryciach głowy (Rogozhin 327). Po wejściu posłów do komnaty audyencyjnej okolicznie przedstawiali ich władcy.

Według tradycji strój, w którym legaci widzieli cara podczas audyencji, był ściśle określony. Monarcha występował z insygniami samodziernawcy, w skład którego wchodził wieniec, nakrycie ramion, bądź barmy czyli okrągły kołnierz, berło i jabłko, oraz w czapce zastępującej koronę, najczęściej w czapce Monomacha. Odziany był w drogocenne tkaniny, takie jak atlas turecki (Gutkowska-Rychlewska 561-562). W czasie wizyty polskich posłów 30 października 1667 roku we wspomnieniach jednego z uczestników czytamy, iż car miał na głowie czapkę udekorowaną koroną troistą („Poselstwo” 344). Prócz tego w opisach odnaleźć można, iż w czasie audyencji hospodar miał na sobie drogocenne, zdobione perłami i kamieniami

² RGADA, sygn. f. 79, op. 1, cz. 1, d. 192, l. 202 ob.

szlachetnymi szaty, naszyjnik z brylantów i rubinów z zawieszonym krzyżem szmaragdowym na piersi (Hirschberg 24). W czasie wizyt dyplomatycznych car najczęściej występował w bogato zdobionym kaftanie ze złotego aksamitu, sięgającym do ziemi, którego rękawy zdobione były nawleczonymi perłami, a także w czapce podszytej futrem z sobola (*Album Mayerberga* 48-51).

Do dzisiaj w zbiorach Zbrojowni kremlowskiej przechowywany jest zbiór regaliiów władzy carskiej Rosji. Wśród nich znajduje się siedem nakryć głowy, w tym czapka Monomacha, Kazańska, z „Wielkiego stroju” Michaiła Fiodorowicza, oraz należące do Piotra Wielkiego i Iwana V Aleksiejewiczów czapki diamentowe. Za najstarszą i najdrogocenniejszą uważa się czapkę Monomacha, która według źródeł zdobiła w czasie koronacji i wielkich ceremonii państwowych głowę carów. Datowana jest na przełom XIII i XIV wieku. Brak jednak konsensusu badaczy co do miejsca jej powstania. Wykonana została z ośmiu złotych płytek, z których każda zdobiona jest filigranem, a także okraszone są perłami, rubinami i szmaragdami. Całość obszyta grubym pasem sobolego futra. Część hełmową wieńczy guz, który od głównej partii dzieli pierścień zdobiony roślinnym ornamentem. Na powierzchni samego guza znajdują się perły i szafiry, zaś na szczycie prosty złoty krzyż ozdobiony w końcach ramion perłami. Jej wysokość wynosi 18, 6 cm, a obwód 61 cm (Bobrovnikskaya 58-59).

Prócz niech często na głowach pierwszych Romanowów pojawiała się również czapka Kazańska. Brak jest jednak informacji w źródłach bezpośrednio łączących tę czapkę ze strojem carów w czasie audyencji dyplomatycznych. Jest ona, obok czapki Monomacha, najważniejszym insygnium carskim przechowywanym w Zbrojowni. Upamiętnia wiktoryę Rosji w październiku 1552 roku, zdobycie Kazania i włączenie Chanatu Kazańskiego do budującego się Państwa Moskiewskiego (Malinowskij 18-19). Za rok jej powstania podaje się 1553. Brak nazwiska artysty zastąpiony zostaje jedynie informacją o warsztacie kremlowskim. Swą formą łączy wschodnie tradycje narodowe z motywami Kościoła prawosławnego zawartymi w łukach płytek ułożonych w trzech rzędach jeden nad drugim oraz orientu. Analogicznie do czapki Monomacha również i ta podszyta jest grubym pasem futra sobolego. Jej powierzchnię natomiast, prócz ornamentu roślinnego złotego na czarnym tle, zdobią perły, rubiny i turkusy. Na jej szczycie krzyż zastąpiony jest żółtym korundem ozdobionym perłami (Postnikowa-Łosiewa 157-159)

Ostatnia z nich należała do tzw. Wielkiego stroju stworzona dla Michaiła Fiodorowicza w 1627 roku, jednak nie była ona używana tak często jak sam kostium, w którym prezentowano pierwszych Romanowów na portretach, przechowywanych między innymi dzisiaj w Państwowym Muzeum Historycznym i Muzeum Moskiewskiego Kremla. Wśród nich znajduje się portret cara Aleksieja Michajłowicza w uroczystym ceremonialnym stroju, składającym się z brokatowego kaftana, który

w zapiskach najczęściej widnieje jako „suknia” z kołnierzem, nazywanym barmy, oraz z krzyżem napierśnym. Carska czapka jest obsypana drogocennymi kamieniami. W prawej ręce Aleksiej Michajłowicz dzierży berło, a w lewej jabłko. Tego typu portrety rozpowszechniły się w drugiej połowie XVII wieku jako tzw. parsuny (od łac. słowa *persona*). Niestety, strój zaprezentowany na tym portrecie nie przetrwał do dzisiaj w całości, ale oglądać za to możemy prócz czapek niektóre z elementów, takie jak łańcuchy, barmy czy krzyże napierśne pierwszych Romanowów.

W czasie przyjęcia posłów Rzeczypospolitej car miał na sobie charakterystyczny łańcuch. Jeden z nich, należący do Michaiła Fiodorowicza, zachował się do dzisiaj w zbiorach Zbrojowni Muzeum Kremłowskiego³. Był przekazywany następcom do czasów Piotra Wielkiego. Wykonany został w warsztatach złotników moskiewskich. Składa się z charakterystycznych 88 lekko wygiętych ogniwi. Każde z nich ozdobione jest napisem. Odczytać z nich można pełny tytuł cara, spis miast oraz księstw, którymi włada, jak również i słowa bezpośrednio skierowane do samego władcy. Miały one wyrazić życzenie, by car panował zgodnie z przykazaniem Bożym, czyli mądrze i sprawiedliwie (Bobrovnitskaya 25). W Zbrojowni znajdują się carskie barmy, ceremonialne kołnierze w formie ogromnego pierścienia. Należące do Aleksieja Michajłowicza wykonane są z jedwabiu o grubej podszewce. Ich powierzchnię zdobi siedem złotych i srebrnych medalionów, z których dwa są większe. W centralnej części barm znajdują się medaliony z wizerunkami Matki Bożej, Chrystusa oraz świętych, ozdobione kolorową emalią na gładkich metalowych płytkach (Martynova 56-57). Wykonane przez nieznanego z imienia i nazwiska artystę w Stambule. Figury na białych medalionach przedstawiają wyobrażenia aniołów, Słońca oraz Księżycy. Te wizerunki otoczone są ażurową ramką składającą się głównie z ornamentów kwiatowych wzbogaconymi kamieniami szlachetnymi oraz emalią. Ta część stroju nie jest jednak dokładnie opisana w diariuszach poselskich, natomiast bliżej przeczytać o nich można w archiwach, a zobaczyć na obrazach i grafikach⁴. Prócz tego, do dzisiaj w Zbrojowni przechowywane jest berło Aleksieja Michajłowicza, któremu przypisana została symbolika władzy oraz potęga cara. Wykonane zostało z drogocennego drewna oraz z kości słoniowej i obsypane kamieniami szlachetnymi. W jednej z gablot umieszczono krzyż napierśny cara (Bobrovnitskaya 43).

Sama komnata była również przystrojona adekwatnie do audyencji. W opisach relacji legatów pojawia się wiele przedstawień wyglądu sali oraz tronu władcy. Miejsce cara znajdowało się na podwyższeniu, do którego prowadziły trzy stopnie, w południowo-wschodnim kącie, a nad samym siedziskiem wznosił się baldachim.

³ RGADA, sygn. f. 396, op. 2, d. 602, l. 27.

⁴ RGADA, sygn. f. 52, op. 1, 1660, d. 24, l. 4.

Całość z tronem miała formę gotyckiego portalu, zwieńczona odlanym ze złota dwugłowym orłem w koronie z rozpostartymi skrzydłami. Na oparciu, tuż nad głową cara znajdował się wizerunek Matki Bożej, wysadzany drogocennymi kamieniami szlachetnymi.

W relacjach poselskich dość szczegółowo zostały opisane trony. Do dziś trzy z nich przechowywane są w Muzeum Moskiewskiego Kremla – najstarszy i najbardziej rozpoznawalny, wykonany z kości słoniowej tron Iwana III, diamentowy Michała oraz z poselstwa Rzeczypospolitej w 1667 roku tron Aleksieja Michajłowicza. Ten ostatni jest prosty, w formie krzesła z oparciem o konstrukcji wykonanej z drzewa sandałowego. Okraszony drogocennymi kamieniami, wśród których wylaniają się przede wszystkim turkusy i diamenty w liczbie przekraczającej 800. Cała forma wznosi się na trzech stopniach. Sama geneza tego siedziska opisana w archiwach wskazuje, iż był on darem od kupca Zachariasza Saradarowa z 1659 roku, a wykonano go w Iranie⁵.

Wracając do przebiegu ceremonii, po przywitaniu wszystkich gości oraz pozdrowieniu cara i zapytaniu władcy o zdrowie króla Rzeczypospolitej, następowało wręczenie listów uwierzytelniających, zaś sami posłowie w tym czasie wygłaszali specjalnie przygotowane na tę okazję mowy oraz dokonywali ucałowania dłoni cara (Herbershtein 201-202). Po przywitaniu następowało wręczenie darów. W spisie z 1667 roku znalazły się następujące podarki: carowi darowano karetę z cugiem koni, pozłacane miednice z wielkimi nalewkami, zegar, sześć srebrnych, złożonych flasz, złożoną nalewkę, wielką złożoną konew, konia jeźdnego tarantowatego, srebrne jaszczki, dwa wielkie srebrne lichtarze, czarę, Wyobrażenie Ukrzyżowania, srebrne roztruchany, dwie pary srebrnych, złożonych flasz. Dla carewicza konie jeźdne tureckie, jeden wilczaty, drugi gniady, zegar, szablę prawioną w złoto wysadzaną kamieniami, puzdro z flaszami kryształowymi oraz kilka sztuk szkła (Niemcewicz 342-344).

Na początku prezentowano dary od króla i wielkiego posła, a następnie od pozostałej części świty. Spis odczytany został przez okolicznych, z wyraźnym zaznaczeniem tytułu i nazwiska darczyńcy. W czasie całego przyjęcia należało pamiętać, by wymawiać pełny tytuł suwerena oraz gości, tyczyło się to zarówno zwrotu ustnego, jak i pisemnego. Pominięcie choć jednego tytułu mogło doprowadzić do skandalu dyplomatycznego (Fletcher 39-40). Podczas tej części audiencji wszyscy poza władcą stali. Zaprezentowane dary przekazywano do skarbcza do przechowania i opisu, nazywanego metkowanie. Prezenty, które spodobały się najbardziej, przenoszono do komnat władcy, zaś najwspanialsze wyroby złotnicze umieszczano w budynku Granowitaja Pałata wokół centralnego filara (Savva 226).

⁵ RGADA, sygn. f. 100, op. 1, 1660, d. 1. 1, 29-33.

W czasie audyencji publiczność wydarzenia – bojarzy, diakowie oraz urzędnicy występowali w wysokich czapach pokrytych drogocennym futrem sobolim. Zasiadali na krzesłach i ławach znajdujących się wzdłuż ścian komnaty (Olearius 201-202). Najważniejsze negocjacje odbywały się z Dumą Bojarską w izbie reagowania, inaczej nazywanej izbą poselską.

Po zawarciu traktatu, potwierdzeniu ugody bądź pokoju, następował kolejny akt ceremonii dyplomatycznej. Była to uroczystość zatwierdzenia umowy przez ucałowanie krzyża bądź – jak to miało miejsce w 1667 roku – przysięga na Ewangelię. Ceremoniał ten stanowił w pewnym sensie ratyfikację umowy (Juzefovich 331). Brak złożenia ucałowania bądź przysięgi na Ewangelię traktowane było jako bezpośrednie złamanie ustaleń i często doprowadzało do ogromnego skandalu.

Po tym następowało wręczenie carowi podpisanego traktatu, podziękowanie i pogratulowanie udanego, pozytywnego zakończenia legacji. W imieniu cara przemawiał najczęściej wyznaczony do tego jeden z bojarów. Ponownie pytano posłów o ich zdrowie. Ucałowanie dłoni cara kończyło audyencję. Brak tego gestu mógł być traktowany jako niezadowolony legata.

Pożegnanie władcy z posłami stanowiło ostatnią część ceremoniału. Wynagradzano wszystkich członków poselstwa. Prezenty zwrotne były zazwyczaj w postaci soroków sobolich. Po tym zapraszano na uroczystą kolację kończącą legację, która podobnie miała zszokować gości ilością dań, napojów oraz dekoracji samej komnaty.

Moment przyjęcia posłów Rzeczypospolitej na dworze carów przedstawiony został na obrazie podpisanym początkowo jako przybycie posłów węgierskich do Iwana III w 1491 roku, po wielu badaniach znany dzisiaj pod tytułem „Przyjęcie posłów polskich przez Dymitra Samozwańca I w Granowitoy Pałacie 2 (13) maja 1606 roku” (Małygina 327-341). Inną, idealnie prezentującą wizytę posłów w XVII wieku jest jedna z grafik z albumu barona Augustina von Mayerberga, członka wyprawy poselskiej do Moskwy, od cesarza Leopolda I w roku 1661.

Mimo upływu czasu, zmieniających się stosunków pomiędzy Rzeczypospolitą Obojga Narodów a Państwem Moskiewskim, starano się zawsze w czasie wizyt poselskich przestrzegać ustalonych, niestety często sztywnych, zazwyczaj przestarzałych form audyencji oraz etykiety. Te reguły, jak również oprawa, dekoracja komnat, stroje cara, publiczności – wszystko to wpływało często na odbiór uważanego za barbarzyńskie państwa carów. Bardzo często wystrój decydował o atmosferze spotkań i wpływał na stosunek do dyplomatów. Ceremonie dopracowane szczegółowo od strony protokołu i dekoracji znacznie ułatwiały również nawiązywanie i podtrzymywanie kontaktów we współpracy między naszymi państwami, co idealnie prezentuje poselstwo Stanisława Bieniewskiego do Moskwy w 1667 roku.

BIBLIOGRAFIA

ARCHIWALIA

Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie, sygn. TN 1592, nr 20, k. 253 i nn.

Rosyjskie Państwowe Archiwum Akt Dawnych w Moskwie [RGADA]

sygn. f. 396, op. 2, d. 602, l. 27.

sygn. f. 52, op. 1, 1660, d. 24, l. 4.

sygn. F. 79, op. 1, cz. 1, d. 192, l. 202 ob.

sygn. f. 100, op. 1, 1660, d. 1. L, 29-33.

OPRACOWANIA

Album Mayerberga: widy i bytowe kartiny Rassii XVII wieku, oprac. Fedor P. Adelung, Sankt Petersburg [Альбом Мейерберга: виды и бытовые картины России XVII века, ред. Федор П. Аделунг, Санкт Петербург] 1903.

Bobrovnikskaya, Irina A. *Proizvedeniya kremlevskikh zlatokuznetsov XVII veka, Oruzheynaya palata*. Moskwa [Бобровницкая, Ирина А. Произведения кремлевских златокузнецов XVII века, Государственная Оружейная палата. Москва], 1988.

Fletcher, Giles. *O gosudarstve Russkom*. Moskwa [Флетчер, Джэйлс. О государстве Русском. Москва], 2002.

Geys, Stefan. *Opisaniye puteshestviya v Moskvu posla rimskogo imperatora Nikolaya Varkocha s 22-go iyulya 1593 goda*. Moskwa [Гейс, Стефан. Описание путешествия в Москву посла римского императора Николая Варкоча с 22-го июля 1593 года. Москва], 1875.

Gutkowska-Rychlewska, Maria. *Historia ubiorów*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1986.

Herberstein, Siegmund. *Zapiski o Moskwii: w dwóch tomach*, oprac. Anna L. Horoszkiewicz, Moskwa [Герберштейн, Сигизмунд. Записки о Московии: в двух томах, ред. Анна Л. Хорошкевич. Москва], 2008.

Hirschberg, Aleksander. *Polska a Moskwa w pierwszej połowie wieku XVII. Zbiór materiałów do historii stosunków polsko-rosyjskich za Zygmunta III*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1901.

Karamazin, Nikolaj M. *Zhivopisnyy Karamzin, ili Russkaya istoriya v kartinakh*, ch. 1-3. Sankt Petersburg [Карамзин, Николай М. Живописный Карамзин, или Русская история в картинах, ч. 1-3. Санкт Петербург], 1844.

Malinowski, Aleksiej F. *Istoriczeskoje opisaniye drevnego rossijskogo muzeja, pod nazwaniem Masterskoj i Oruzheynoj palaty w Moskwie obretajuszczewosja*. Moskwa [Малиновский, Алексей Ф. Историческое описание древнего российского музея по названию Мастерской и Оружейной палаты, в Москве обретающегося. Москва], 1807.

Małygina, Ała. „Obraz ‘Przyjęcie posłów polskich przez Dymitra Samozwańca I w Granowitoy Pałacie 2 (13) maja 1606 roku’, ze zbiorów Państwowego Muzeum Historycznego w Moskwie w świetle źródeł”. *Biuletyn Historii Sztuki*, t. 75, nr 2, 2013, ss. 327-341.

Martynova, Margarita V. „Barmy tsarya Alekseya Mikhaylovicha”. *Venchaniya na Tsarstvo i koronatsii v moskovskom Kremle*, chast' 1. Moskwa [Мартынова, Маргарита В. „Бармы царя Алексея Михайловича”. Венчания на Царство и коронации в московском Кремле, часть 1. Москва], 2013.

Niemcewicz, Ursyn Julian. *Zbiór pamiętników historycznych o dawnej Polsce*, t. 6. Drukiem N. Glücksberga, 1833.

- Olearius, Adam. *Opisanie putieszestwija w Moskowiju i czerez Moskowiju u Persiju i obratno*. Sankt Petersburg [Олеарий, Адам. *Описание путешествия в Московию и через Московию в Персию и обратно*. Санкт Петербург], 1906.
- „Poselstwo Stanisława Bieniewskiego, wojewody czernihowskiego, do Rosji w r. 1667”. *Dyplomaci w dawnych czasach. Relacje staropolskie z XVI-XVII stulecia*, oprac. Adam Przyboś i Roman Żelewski, Wydawnictwo Literackie, 1959, ss. 337-351.
- Postnikowa-Łosiewa, Marina M. „Zołotyje i sieriebrianyje izdielija mastierow Orużejnoj Pałaty XVI-XVII wiekow”. *Gosudarstwiennaja Orużejnaja palata Moskowskowo Kriemla. Sbornik nauucznych trudow po matieriałam gosudarstwiennoj Orużejnoj palaty*, red. S.K. Wogojawlienskij i G.A. Nowickij, Moskwa [Постникова-Лосева Марина М., „Золотые и серебряные изделия мастеров Оружейной палаты XVI-XVII веков”. *Оружейная палата Московского Кремля. Сборник научных трудов по материалам Государственной Оружейной палаты*, под ред. С.К. Богоявленского и Г.А. Новицкого. Москва], 1954, ss. 139-216.
- Rogozhin, Nikolay Mikhaylovich. *Projezzhaya po Moskovii (Rossiya XVI-XVII vekov glazami diplomatom)*. Mezhdunarodnyue odnoszeniya [Рогожин, Николай Михайлович. *Проезжая по Московии (Россия XVI-XVII веков глазами дипломатов)*. Международные отношения], 1991.
- Savva, Vladimir Ivanovich. *O Posol'skom prikaze v XVI veke*. Khar'kov [Савва, Владимир Иванович. *О Посольском приказе в XVI веке*. Харьков], 1917.
- Wójcik, Zbigniew. *Między traktatem andruszowskim a wojną turecką. Stosunki polsko-rosyjskie 1667-1672*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1968.
- Wójcik, Zbigniew. *Traktat andruszowski 1667 roku i jego geneza*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1959.
- Juzefovich, Leonid Abramovich. *Kak v posol'skikh obychayakh vedet'sya... Russkiy posol'skiy obychay kontsa XV-nachala XVII veka*. Mezhdunarodnyue odnoszeniya [Юзефович, Леонид Абрамович. *Как в посольских обычаях ведется... Русский посольский обычай конца XV-начала XVII в.* Международные отношения], 1988.

CEREMONIAŁ PRZYJĘCIA POSELSTWA STANISŁAWA BIENIEWSKIEGO NA DWORZE MOSKIEWSKIM W 1667 ROKU

Streszczenie

Problematyka związana z kontaktami dyplomatycznymi na przestrzeni wieków między Rzeczypospolitą a Rosją budzi od zawsze ogromne zainteresowanie wśród wielu badaczy zarówno polskich, jak i rosyjskich. Historycy, politolodzy stale pogłębiają wiedzę dotyczącą relacji pomiędzy oboma państwami. Temat ten nie doczekał się jednak wnikliwych opracowań od strony historii sztuki. Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie rezultatów przeprowadzonych badań nad oprawą audjencji przyjęcia posłów Rzeczypospolitej do Państwa Moskiewskiego w 1667 roku. Przedstawienie głównej części audjencji od strony oprawy: dekoracji i wyglądu komnaty, strojów oraz prezentów dyplomatycznych wręczonych carowi. Cały problem badawczy został opracowany za pomocą metody opisowej, porównawczej oraz analitycznej. Przeprowadzone badania pomogły zebrać i przeanalizować w szczególności źródła archiwalne. W wyniku pracy nad tematem nasuwa się następujący wniosek: mimo tak obszernych historiografii relacji dyplomatycznych między narodami, niewiele jest źródeł dotyczących oprawy artystycznej tego tematu.

Słowa kluczowe: dyplomacja; audjencia; poseł; car; dar dyplomatyczny

SOLEMN RECEPTION OF STANISŁAW BIENIEWSKI'S
EMBASSY AT THE MOSCOW COURT IN 1667

Summary

The diplomatic contacts between the Republic of Poland and Russia over the centuries have always aroused great interest. New research is constantly deepening the historical, political, and archaeological understanding concerning the relations between these two countries. Looking more closely at these contacts in the 17th century, it can be seen that the meaning of the terms 'diplomacy', 'diplomatic ceremony' and, importantly, that of 'envoy' are different to what we hear and read today. Based on research concerning the dealings between the Moscow state and the Polish-Lithuanian Commonwealth in the 17th century, it is possible to observe dynamically changing relations, from friendship to hatred and contempt, leading to armed conflicts. References to the great legations of the Polish-Lithuanian Commonwealth to the Moscow state can be found in Polish, as well as Russian, literature. The names of the envoys, dates, and accompanying events can also be found therein. However, a problem arises when it comes to the giving of diplomatic gifts and the setting for the royal audience during the legation. Both the issue of gifts, as well as that of the ceremony, have not yet been dealt with in any monograph, and there is no description of individual works, what the audience hall or the feast looked like, or what the guests and the tsar were wearing during the legation. This article is based on a doctoral dissertation which attempts to present the setting of diplomatic ceremonies during the visits of envoys from the Republic of Poland to the court of the Moscow state in 1667, as well as the gifts given by the envoys to the tsar.

Keywords: ceremony; legate; Moscow; gifts; Kremlin

Il. 1. Flaszka, mistrz monogramista H/PL, Gdańsk,
dar poselski Stanisława Kazimierza Bieniewskiego dla cara Aleksieja Michajłowicza z 1667 roku,
Zbrojownia, Muzeum Moskiewskiego Kremla; fot. Marta Król

Il. 2. Nalewka z kompletu do mycia rąk, Christian I Paulsen, Gdańsk, pierwsza połowa XVII wieku, dar koronny Jana Kazimierza dla cara Aleksieja Michajłowicza z 1667 roku, Zbrojownia, Muzeum Moskiewskiego Kremla; fot. Marta Król

Il. 3. Misa z kompletu do mycia rąk, mistrz monogramista P/HL, Gdańsk, druga połowa XVII wieku, dar Jana Kazimierza dla cara Aleksieja Michajłowicza z 1667 roku, Zbrojownia, Muzeum Moskiewskiego Kremla; fot. Marta Król

Il. 4. Kufel, pierwsza połowa XVII wieku, bursztyn, srebro; wys. 23 cm;
Wyobrażenie Ukrzyżowania, bursztyn, kość słoniowa, drewno, aksamit, wys. 20,5 cm;
kielich, Koenigsberg (?), bursztyn, srebro, wys. 11 cm – wszystkie eksponaty Zbrojownia,
Muzeum Moskiewskiego Kremla; fot. Marta Król

Il. 5. Car Aleksiej Michajłowicz przyjmujący posła barona Mayerberga w 1662 roku, reprod. za: Karamazin. *Zhivopisnyu Karamzin* [Карамзин. *Живописный Карамзин*]

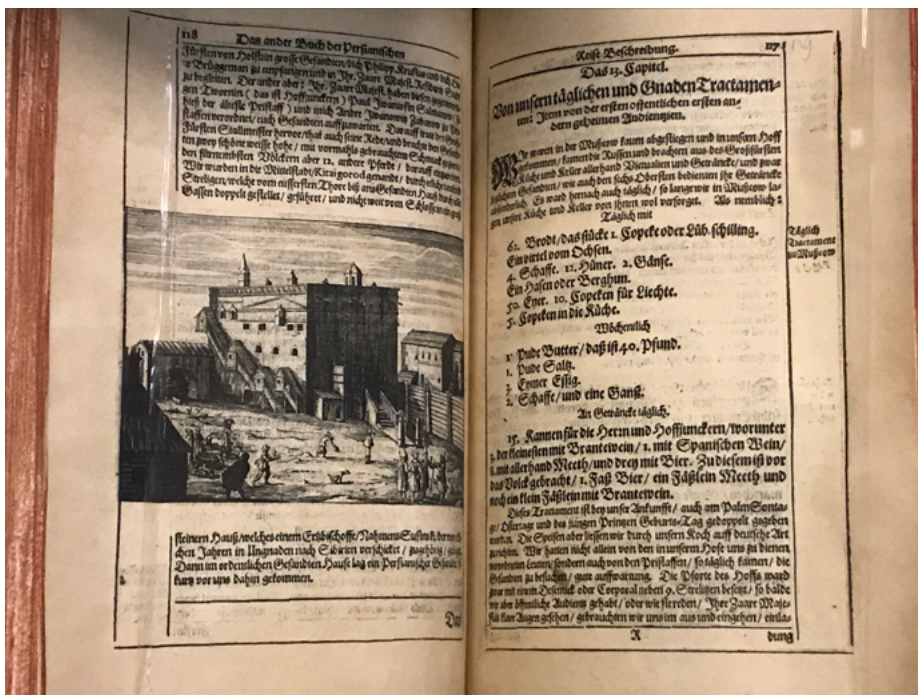

Il. 6. Diamentowy tron Aleksieja Michajłowicza, Arsenal, Muzeum Moskiewskiego Kremla;
fot. Marta Król

Il. 7. NN. Portret cara Aleksieja Michajłowicza, olej na płótnie,
Państwowe Muzeum Historyczne w Moskwie

Il. 8. *Poselski dwór*, reprod. za: Olearius. *Opisanie putieszestwija w Moskowiju* [Олеарий. *Описание путешествия в Московию*]

Il. 9. Baldachim nad tronem carskim, rekonstrukcja, Kołomienskoje [Коломенское], zespół muzealno-architektoniczny na obrzeżach Moskwy; fot. Marta Król

Il. 10. Obraz *Przyjęcie posłów polskich przez Dimitra Samozwańca I w Granowitoy Palacie 2 (13) maja 1606 roku*, 45x66 cm, Państwowe Muzeum Historyczne w Moskwie